

Федулова Л.І.,

доктор економічних наук, професор,
завідувач відділу технологічного
прогнозування та інноваційної політики
ДУ “Інститут економіки
та прогнозування НАН України”

ФІНАНСОВИЙ ІМПЕРАТИВ ІНСТИТУТІВ РОЗВИТКУ

Розкрито сутність інститутів розвитку та охарактеризовано їхні фінансові аспекти. Проаналізовано стан і передумови становлення системи таких інститутів в Україні. Визначено напрями впровадження фінансових інструментів інститутів розвитку в інноваційній сфері економіки.

The substance of development institutes is exposed and their financial aspects are described. The status and prerequisites of such institutions in Ukraine are explored. The ways of implementation of financial instruments of development institutions in the innovation sphere of economy are stated.

Ключові слова: інститут розвитку, фінансові інструменти, інноваційна сфера, банк розвитку, фонди.

Програмні документи органів державної влади України проголошують пріоритетами державної політики соціально-економічний розвиток країни та забезпечення належної якості життя населення. Втім, протягом усього періоду державної незалежності України реалізація основних положень соціально-економічної політики стримується низкою системних та інституціональних обмежень, зокрема слабкою розвинутістю механізмів координації дій влади й бізнесу в питаннях реалізації економічної і промислової політик (особливо на регіональному рівні); обмеженим застосуванням сучасних методів стратегічного планування і прогнозування; недостатньою скоординованістю дій у сфері підготовки кадрів, розвитку ринку праці й міграції; низькою ефективністю використання коштів державного бюджету на розвиток інституційної інфраструктури. Крім того, на практиці відчувається брак сучасних організаційних і фінансових механізмів реалізації державних стратегічних програм.

За таких умов завдання інноваційного розвитку економіки, розбудови розвинутої виробничої, соціальної, фінансової інфраструктури, як основи економічного зростання та забезпечення добробуту населення, залишаються актуальними. Тому постає потреба у створенні системи інститутів розвитку з метою активізації механізмів розробки та реалізації економічної політики при виявленні організаційних, функціональних і структурних проблем соціально-економічного розвитку.

Питанням формування інституційних механізмів фінансового забезпечення розвитку національної економіки присвячено праці відомих українських науковців (О.І. Амоша, В.М. Геєць, А.А. Гриценко та ін.). Маємо істотний науковий доробок у царині розробки питань формування фінансової інфраструктури як

© Федулова Л.І., 2012

складової національної інноваційної системи (А.І. Даниленко, Б.А. Малицький, Ю.Ф. Шкворець, І.А. Шовкун та ін.).

Утім, сьогодні з'являються нові інструменти й механізми посилення інноваційності соціально-економічного розвитку суб'єктів різного рівня, які потребують детального дослідження для з'ясування можливостей їх адаптації в українських умовах.

Метою статті є визначення сутності й особливостей дії інститутів розвитку та розробка пропозицій щодо умов їх формування та впровадження в Україні.

Більшість країн рано чи пізно стикаються з проблемою браку інвестиційних ресурсів, потрібних для економічного зростання. Особливо сьогодні, після фінансово-економічної кризи 2008—2009 рр., спостерігається структурний дисбаланс між попитом і пропозицією в галузі фінансування інвестиційних проєктів. Тому держава для реалізації своїх пріоритетів у фінансовій сфері змушена вдаватися до активних дій на фінансовому ринку, зокрема застосовуючи нові ефективні інструменти впливу.

По-перше, це реалізація проєктів державно-приватного партнерства (ДПП), спрямованих на зниження підприємницьких та інвестиційних ризиків, насамперед у сфері розвитку інфраструктури, на основі позабюджетного фінансування з метою виконання владних повноважень із залученням приватного бізнесу на умовах розподілу ризиків; по-друге, реалізація стратегічного управління, націленого на узгодження бюджетної, кредитно-грошової, структурної, регіональної й соціальної політик при розв'язанні системних внутрішніх проблем розвитку та пошуку відповідей на зовнішні виклики (така система повинна обов'язково включати взаємопов'язані програми інституціональних перетворень, довго- й середньострокові прогнози розвитку економіки, науки й технологій, енергетичну, транспортну та інші стратегії і програми розвитку ключових секторів економіки, довгостроковий фінансовий план та систему бюджетування за результатами); по-третє, використання і створення інститутів розвитку (як державного, так і регіонального рівня), спрямованих на подолання конкретних системних проблем економічного зростання.

Як показує досвід зарубіжних країн, саме інститути розвитку можуть стати каталізаторами інвестицій у пріоритетні сектори й галузі національної економіки та сприяти впровадженню інновацій, поліпшенню інституційного середовища.

У науковій літературі найчастіше дається таке визначення інституту розвитку: організаційно-економічна структура, що сприяє розподілу ресурсів на користь проєктів із реалізації потенціалу економічного зростання. На думку деяких авторів, інститути розвитку — це спеціалізовані державні (квазідержавні) корпорації (компанії), діяльність яких спрямована на усунення “провалів” ринку, що стримують економічний і соціальний розвиток країни¹; сукупність створених і фінансованих державою спеціальних організацій, котрі здійснюють співфінансування (в т. ч. із

¹ Солнцева О.Г., Хромов М.Ю., Волков Р.Г. Институты развития: анализ и оценка мирового опыта // Проблемы прогнозирования. — 2009. — № 2. — С. 3—29.

використанням кредитних і гарантійних механізмів) комерційних проектів, що мають високу економічну або суспільну значимість².

На відміну від інших форм державної підтримки такі інститути здійснюють перерозподіл ресурсів на користь проектів розвитку, спрямованих на створення потенціалу економічного зростання у сфері інфраструктури, людського потенціалу, нових технологій та підтримку нових, поки не домінуючих секторів економіки; мають постійну організаційну структуру та певні правила, що дає їм змогу здійснювати систематичну діяльність, а також чітку систему відповідальності й контролю; є некомерційними організаціями, а не засобом збільшення частки держави в економіці; їхня діяльність спрямована на розвиток приватного бізнесу в нових секторах економіки³.

Отже, концептуально в більшості випадків ідеться про виконання чотирьох основних завдань: 1) подолання “провалів” ринку, особливо у сфері інновацій, усунення інституціональних “провалів” (формування нових необхідних сегментів ринку); 2) розвиток економічної й соціальної інфраструктури (енергетика, транспорт та інші комунікації); 3) усунення істотних просторових дисбалансів розвитку; 4) забезпечення значних задовільних зовнішніх ефектів. Основним інструментом інститутів розвитку є “довгі” й порівняно недорогі гроші, надати які традиційні фінансові інститути можуть не завжди.

Типовими прикладами виконання перелічених завдань із допомогою інститутів розвитку є формування ринків житлової іпотеки, довгострокових боргових інструментів, фінансового лізингу, середньо- й довгострокового експортного фінансування.

До інститутів розвитку відносять:

- універсальні банки розвитку;
- галузеві банки розвитку;
- експортно-імпортні банки;
- державні інноваційні фонди;
- агентства з розвитку стратегічних технологій;
- фонди соціального й регіонального розвитку;
- спеціалізовані фонди й агентства: лізингові, кредитні, інвестиційні експортні страхові агентства, посівні фонди, мережі “центрів переваги” та ін., іпотечні агентства тощо.

Найбільш масштабною справедливо вважається діяльність універсальних банків розвитку, які часто виконують роль штаб-квартири, що координує роботу інших національних інститутів розвитку. *Банками розвитку* прийнято вважати спеціалізовані фінансові інститути, що забезпечують довгострокове фінансування таких проектів, котрі створюють значні позитивні зовнішні ефекти (економічні й соціальні), але при цьому не можуть бути повністю профінансовані приватним

² Российские институты развития: региональный аспект. 17 дек. 2010 г. / РА “Эксперт”: [Електр. ресурс]. — <http://www.raexpert.ru/>

³ Хасанов И. Международный опыт создания и функционирования институтов развития // Транспортное дело России. — 2010. — № 8 (81). — С. 14—18.

сектором. У переважній більшості випадків основним власником таких банків є держава. У тих випадках, коли їх основним власником виступає приватний сектор, держава в особі своїх представників відіграє стратегічну роль в управлінні банками.

Сьогодні у світі налічується близько 750 банків розвитку (без урахування міждержавних), діяльність яких охоплює більшість країн. Набір завдань, що реалізуються такими установами, залежить від рівня розвитку приватного фінансового сектору певної країни: чим більш розвинений, диверсифікований і стійкий приватний фінансовий сектор, тим вужчим є поле діяльності банків розвитку. Закономірно, що протягом двох останніх десятиліть у розвинутих країнах і ряді таких, що розвиваються, діяльність цих банків концентрується переважно на завданнях розвитку інфраструктури, підтримки малого й середнього бізнесу, здійснення міжнародних проектів на ринках третіх країн. Результативність їхньої діяльності залежить від виконання ними умов, що сформульовані Експертною групою із проблем банків розвитку при Відділі фінансування розвитку Департаменту економічних і соціальних питань ООН, а саме⁴:

- поєднання сильної влади Ради директорів із ключових питань з автономією менеджерів у прийнятті тактичних рішень;
- пріоритет контролю операційних ризиків банку розвитку з боку Ради директорів, що не поступається пріоритету контролю фінансових ризиків;
- проведення регулярної кількісної оцінки ефективності менеджерів на основі систем показників, кількісної оцінки результатів діяльності підрозділів, наскрізне використання технологій “управління за результатами”;
- наявність розвинутих служб внутрішнього контролю;
- максимальне залучення незалежних аудиторів до оцінки діяльності банку розвитку та його підрозділів;
- наявність налагоджених систем обміну найкращим досвідом між різними підрозділами.

Застосування універсальних банків розвитку в напрямі підтримки інновацій має свою специфіку. Зокрема, вони охоплюють пізні стадії інноваційного процесу, в т. ч. стадію швидкого зростання й тиражування нового бізнесу (допомога в проведенні ПРО, консультації з ведення бізнесу тощо); реалізують функцію не тільки підтримки інноваційного процесу, а й генерування інновацій (власні внутрішні джерела розробки технологій); одним із ключових елементів їх функціонування є відпрацьована внутрішня система оцінок, що дає змогу управляти процесом передачі проектів від однієї стадії до іншої. З огляду на зазначене такі інститути розвитку зазвичай використовуються в країнах із низькою інноваційністю бізнес-середовища, слабкорозвинутими ринковими інструментами та проблемами з нормативно-правовим забезпеченням. Вони стають своєрідним буфером, що захищає інноваційний процес від несприятливого зовнішнього

⁴ Rethinking the Role of National Development Banks: Background document of Expert Group Meeting / United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Financing for Development Office. — NY, 2005.

середовища. У країнах із розвинутими ринковими економіками потреби в універсальних інститутах підтримки інновацій, як правило, не виникає. Для них доцільна концентрація державної підтримки тих ланок інноваційного процесу, де найбільші “провали” ринку. Відповідно, у країнах із розвинутими економіками затребуванішими є спеціалізовані інститути підтримки інновацій.

Так, у Російській Федерації на сьогодні ініціатива щодо формування інститутів розвитку належить федеральним структурам. До таких інститутів належать особливі економічні зони, Інвестиційний фонд Росії, Державна корпорація “Банк розвитку та зовнішньоекономічної діяльності” (Внешекономбанк). Зокрема, останній створений на базі майна Банку зовнішньоекономічної діяльності колишнього СРСР, переданого в статутний капітал Внешекономбанку (250 млрд руб., згідно з розпорядженням Уряду РФ від 27.07.2007 № 1007-р); акцій ВАТ “Російський банк розвитку” та Державного спеціалізованого ЗАТ “Російський експортно-імпорتنний банк” (згідно з Федеральним законом РФ “Про банк розвитку” від 17.05.2007 № 82-ФЗ). Величина статутного капіталу дає змогу Внешекономбанку фінансувати великі проекти на загальну суму 700 млрд руб. і більше.

Ідея особливих економічних зон (ОЕЗ) полягає у формуванні точок зростання на спеціально виділених територіях за рахунок залучення інвестицій на пільгових умовах. У Росії можуть створюватись ОЕЗ чотирьох типів: промислово-виробничі (ПВЗ), техніко-впроваджувальні (ТВЗ), туристично-рекреаційні (ТРЗ) і портові (ПЗ). Механізм ОЕЗ передбачає преференції за трьома напрямками: 1) податкові й митні пільги; 2) державне фінансування інфраструктури; 3) зниження адміністративних бар’єрів. Статус ОЕЗ надається за результатами федерального конкурсу, на якому розглядаються заявки регіонів (згідно з Федеральним законом РФ “Про особливі економічні зони в Російській Федерації” від 22.07.2005 № 116-ФЗ).

Завдання розвитку інноваційного сектору економіки РФ розв’язуються з допомогою таких інститутів розвитку, як ВАТ “Російська венчурна компанія”, ВАТ “Російський інвестиційний фонд інформаційно-комунікаційних технологій”, ДК “Російська корпорація нанотехнологій”. Для реалізації цього завдання використовують різноманітні механізми: дворівнева модель фінансування, надання державних гарантій і поручительства, страхування, консультації, гранти, участь у розробках. На початок 2010 р. сукупний капітал російських інститутів розвитку становив близько 1,2 трлн руб. (майже 3 % ВВП за 2009 р.)⁵. Із 2010 р. відкрилися нові та активізували діяльність наявні суб’єкти, серед яких Біофонд РВК, Інфрафонд РВК, Фонд “Сколково”, Російський фонд прямих інвестицій, венчурні фонди за участі “Роснано”, Російський фонд технологічного розвитку, зарубіжні інвестиції РВК і “Роснано”. Прогнозується, що для істотного впливу на структуру економіки існуюча капіталізація російських інститутів розвитку має

⁵ Российские институты развития: региональный аспект. 17 дек. 2010 г. / РА “Эксперт”: [Електр. ресурс]. — <http://www.raexpert.ru/>

бути доведена до рівня 5–6 % ВВП, при цьому розподіл коштів повинен визначатися ефективністю конкретного інституту.

В Україні потреба в інститутах розвитку є особливо гострою та зумовлена, по-перше, браком інвестицій у технологічний розвиток економіки. Так, частка інвестицій у основний капітал машинобудування — системоутворюючу галузь промисловості — в загальному обсязі інвестицій у період 2003–2010 рр. у середньому становила менше 3 %. А у виробництва, що належать до п'ятого технологічного укладу, — близько 1 % (рис. 1).

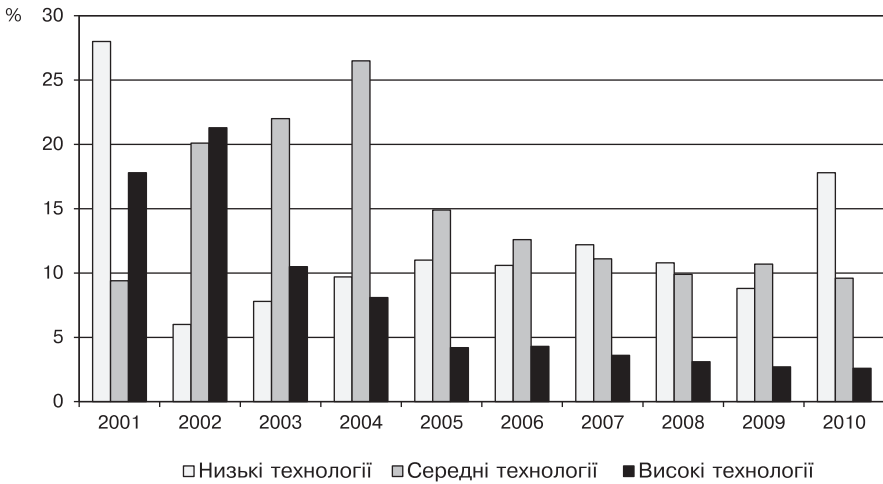
Джерело: складено за даними: Статистичний щорічник України за 2010 р. — К.: Держстат, 2011.

Рис. 1. Частка інвестицій у основний капітал машинобудування в загальному обсязі інвестицій, 2003–2010 рр.

Динаміка прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в економіку України за секторами технологій у 2001–2010 рр. є вкрай строкатою, проте починаючи з 2005 р., на тлі загальної тенденції спаду залучення ПІІ, їх приплив у сектор високих технологій зменшується (з 4,2 % в 2006 р. до 2,6 % у 2010 р.), окрім того, в 2010 р. активізувалося залучення ПІІ в сектор низькотехнологічного виробництва — з 8,8 % в 2009 р. до 17,8 % у 2010 р. (рис. 2).

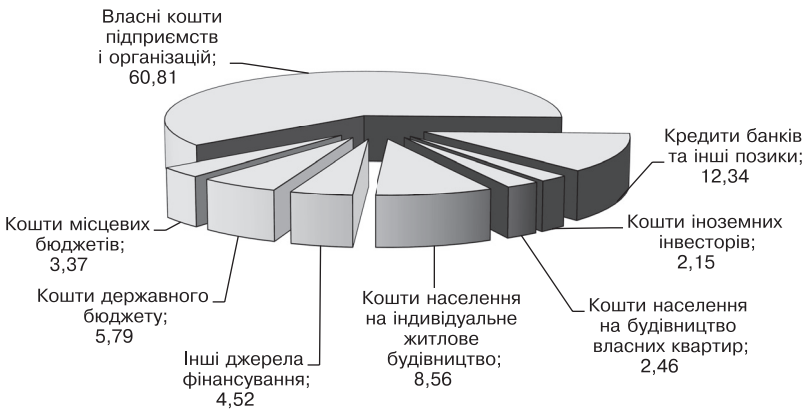
Основним джерелом фінансування інвестицій залишаються власні кошти підприємств. Наприклад, у 2010 р. їхня частка становила 60,8 % (рис. 3).

По-друге, потреба в інститутах розвитку зумовлена невідповідністю обсягу довгострокових позикових ресурсів, що його здатен запропонувати вітчизняний приватний фінансовий сектор, інвестиційним потребам економіки. Так, внесок залучених на внутрішньому ринку кредитів у фінансування інвестицій в основний

Джерело: складено за даними: Статистичний щорічник України за 2010 р. — К.: Держстат, 2011.

Рис. 2. Частка ПШ в економіку України за секторами технологій, 2001—2010 рр.

Джерело: офіційний веб-сайт Державної служби статистики України: [Електр. ресурс]. — <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Рис. 3. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування в 2010 р., % до загального обсягу

капітал у 2010 р. становив 13,7 %. Подолати цю суперечність між попитом і пропозицією дешевих кредитних ресурсів можливо тільки через вплив держави, яка або за рахунок регулятивних заходів вирівнює умови конкуренції за фінансові ресурси, або шляхом прямого втручання забезпечує пільгові умови кредитування нових промислових та інфраструктурних проектів. А усунути класичну суперечність між фінансовим ринком і промисловим розвитком допомагають інститути розвитку.

По-третє, окреслена потреба спричинена нерозвинутістю інституційної інфраструктури (фінансової, виробничо-технологічної, кадрової, інформаційно-комунікаційної), що повинна забезпечувати функціонування інноваційного бізнесу та комерціалізацію результатів наукових розробок. Це перешкоджає розгортанню стійких і відтворювальних технологічних ланцюжків “фундаментальні дослідження — прикладні НДДКР — комерційні технології”. Як наслідок, ускладнюється процес модернізації вітчизняної економіки, а також відтворення її наукового й інноваційного потенціалів.

По-четверте, українські виробники, що виходять на міжнародні ринки, перебувають у нерівних конкурентних умовах з експортерами з інших країн. Зокрема, умови постачання високотехнологічної продукції на зовнішні ринки найчастіше не відповідають прийнятним стандартам унаслідок обмежених можливостей надання експортного кредитування і страхування, слабкості системи інжинірингу, адаптації продукції до вимог конкретного замовника тощо.

По-п'яте, втручання держави в інноваційні процеси зумовлює потребу у створенні стимулів до інновацій, які не генерує в достатній мірі ринкове середовище. Зазначений стан спричинений істотною інформаційною невизначеністю, високими ризиками, тривалістю безприбуткової стадії розвитку інноваційних проектів, що не захоплює приватних інвесторів; обмеженою здатністю малого й середнього інноваційного підприємництва до концентрації ресурсів, необхідних для реалізації проектів; нездатністю ринку забезпечити прийнятну для інноваційних проривів координацію між наукою й бізнесом, різними сегментами всередині інноваційної сфери та корпоративного сектору.

За таких умов формування системи інститутів розвитку, що включатиме широкий набір як фінансових, так і адміністративних інструментів, вбачається вкрай потрібним. Зокрема, фінансовими інструментами, що використовуються державними інститутами підтримки прикладних інновацій, можуть бути гранти, позики, що повертаються умовно, гарантії та страхування, пайова участь. Подібні інструменти дають змогу одночасно вирішувати два важливих завдання: 1) стимулювання кредитування та 2) забезпечення фінансових інститутів довгостроковими пасивами, що в кінцевому підсумку сприятиме підвищенню стабільності фінансового сектору.

Україна, виходячи з досвіду розвинутих держав, зробила акцент на взаємодії інститутів розвитку з кредитними інститутами (банками, лізинговими й факторинговими компаніями, мікрофінансовими організаціями). Більшість діючих у нашій країні інститутів розвитку використовує переважно фінансові (кредитні) механізми.

Дослідження показують, що в різні часи в Україні існували такі інститути розвитку:

1. *Державний інноваційний фонд* (Держіннофонд), який було створено постановою КМУ від 02.03.1998 № 243 відповідно до Закону України “Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності” в статусі державного органу, підпорядкованого Міністерству науки. Держіннофонд разом із

відповідними центральними органами виконавчої влади забезпечував реалізацію державної політики у сфері інноваційної діяльності шляхом надання фінансової, інвестиційної й матеріально-технічної підтримки заходів із упровадження науково-технічних розробок і нових технологій у виробництво, освоєння випуску нових видів продукції, в т. ч. імпортозамінної; сприяння проведенню технічної реконструкції підприємств у ході реалізації інноваційних проектів, спрямованих на виробництво конкурентоспроможної продукції та впровадження новітніх технологій, збільшенню обсягів випуску наукоємної продукції і створенню нових робочих місць; підтримки інноваційної діяльності малого підприємництва; сприяння розширенню використання результатів інноваційної діяльності за рахунок організації виставок інноваційної продукції, науково-методичних конференцій тощо.

2. *Державна інноваційна фінансово-кредитна установа (ДФКУ)*, що створена відповідно до постанови КМУ від 13.04.2000 № 654 та була правонаступницею майнових прав і обов'язків, у т. ч. за договорами про надання інноваційних позик, Держіннофонду та його територіальних відділень. Засновником ДФКУ є держава в особі Кабінету Міністрів. ДФКУ належала до сфери управління Державного агентства з інвестицій та інновацій та мала відділення в 16 регіонах України. В 2009 р. КМУ було схвалене рішення щодо надання державних гарантій у розмірі 8 млрд грн за зобов'язаннями ДФКУ для залучення інвестицій у розвиток національної економіки. На жаль, зазначена установа не змогла використати дані кошти на цілі інноваційного розвитку.

3. *Державна інвестиційна компанія (ДІК)*, створена відповідно до постанови КМУ від 09.06.2010 № 471. Засновником ДІК є держава в особі Кабінету Міністрів. Компанія належить до сфери управління Державного агентства України з інвестицій та розвитку, а її метою є здійснення інвестиційної діяльності, пов'язаної з відтворенням основних засобів виробництва, капіталізацією активів держави, підтримкою державних інноваційних та інвестиційних проектів.

4. *Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву* Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Створений згідно з постановами КМУ від 14.04.1997 № 334 та від 02.06.2000 № 885 із метою виконання таких завдань: організація роботи з надання кредитів, часткової компенсації та субсидій сім'ям, самотнім громадянам на будівництво (реконструкцію) і придбання житла; підготовка пропозицій щодо обсягу коштів, потрібних для надання кредиту, часткової компенсації позичальникам із державного й місцевих бюджетів, та коштів на їх обслуговування; розробка проектів і програм залучення й отримання іноземних інвестицій, у т. ч. кредитів, для подальшого надання довготермінових кредитів (до 30 років) на будівництво (реконструкцію) і придбання житла; створення умов для якісного кредитування позичальників шляхом залучення спеціалістів, проведення належної кадрової підготовки, поліпшення матеріально-технічного забезпечення працівників фонду тощо. Фінансування на 2011 р. становило 100 млн грн.

5. *Український банк реконструкції та розвитку* (УБРР), створений згідно з постановою КМУ від 05.05.2003 № 655 та зареєстрований НБУ 19 березня 2004 р. УБРР здійснює свою діяльність у рамках банківської ліцензії, відповідно до якої він має право проводити банківські операції, визначені частиною першою та пунктами 5—11 частини другої ст. 47 Закону України “Про банки та банківську діяльність”. Місія УБРР — створення сприятливих умов для розвитку економіки України через сприяння інноваційній та інвестиційній діяльності та підтримку вітчизняного товаровиробника, з дотриманням при цьому балансу інтересів клієнтів, акціонерів та самого банку.

6. *Український фонд підтримки підприємництва* (УФПП), створений уже в першому році відновлення Україною незалежності з метою сприяння реалізації державної політики розвитку підприємництва, що засвідчило розуміння владою ролі останнього в соціально-економічному житті країни. Підставою для початку роботи УФПП стала постанова КМУ від 28.12.1991 № 381. Надалі Указом Президента України від 12.05.1998 № 456/98, а потім Законом України “Про державну підтримку малого підприємництва” УФПП було визначено як організацію, що здійснює фінансове забезпечення реалізації державної політики підтримки підприємництва на загальнодержавному рівні.

Розвиваючи даний напрям, Кабінет Міністрів України 12 грудня 2011 р. схвалив постанову про утворення Державної інноваційної небанківської фінансово-кредитної установи “Фонд підтримки малого інноваційного бізнесу”, яка віднесена до сфери управління Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України. Фонд визначено одним із ключових елементів інноваційної інфраструктури. Він відбиратиме інноваційні проекти та надаватиме фінансову підтримку для їх реалізації. Фінансова підтримка може надаватися у формі повного безпроцентного кредитування за рахунок коштів державного бюджету України, АР Крим та місцевих бюджетів, часткового (до 50 %) безпроцентного кредитування чи у формі повної або часткової компенсації процентів, сплачуваних суб’єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів. Фонд також надаватиме державні гарантії комерційним банкам, що проводять кредитування інноваційних проектів, та здійснюватиме майнове страхування їх реалізації, для якої залучатиме вітчизняні й іноземні інвестиції.

7. *Національна акціонерна компанія “Укragenrolіzing”*. За рахунок коштів державного бюджету за програмами “Збільшення статутного фонду НАК “Укragenrolіzing” для закупівлі технічних засобів для агропромислового комплексу з подальшою передачею їх на умовах фінансового лізингу” та “Заходи по операціях фінансового лізингу сільськогосподарської техніки” в 2010 р. зазначена компанія отримала 414,0 млн грн. На закупівлю сільськогосподарської техніки та обладнання було спрямовано 425,6 млн грн. Зокрема, профінансовано таких вітчизняних виробників, як ВАТ “Брацлав”, ТОВ “Біг Дачмен Україна”, ТОВ ВО “Техна”, ТОВ “Укравтозапчастина”, СУРВП “ДОН-ЛАН”, ТОВ “НВП “Херсонський машзавод”, ВАТ “Харківський тракторний завод”, ТОВ “Агрікон-Київ”, ТОВ

“ВП “Агро-Союз”, ЗАТ “ТЕСМО-М”. За 2010 р. НАК “Укragролізинг” поставлено 1033 одиниці сільськогосподарської техніки та обладнання на умовах фінансового лізингу на суму 352,0 млн грн, у т. ч. 313 тракторів на суму 67,5 млн грн, 28 зернозбиральних комбайнів на суму 29,2 млн грн, 245 одиниць ґрунтообробної й посівної техніки на суму 25,0 млн грн, 119 комплектів обладнання для тваринництва і птахівництва на суму 172,0 млн грн, 328 одиниць іншої техніки на суму 58,3 млн грн⁶.

Можна назвати також приклади формування інститутів розвитку регіональною владою. У такому випадку вони функціонують у тісній взаємодії з регіональними фінансовими інститутами (банками, страховими й лізинговими компаніями та ін.). Зокрема, за інформацією колишнього Держкомпідприємництва, станом на 01.01.2011 фондів підтримки підприємництва налічувалося 245, із яких 73 — у м. Києві. Рівномірно вони представлені (по одному) за участі УФПП майже в усіх регіонах (рис. 4).

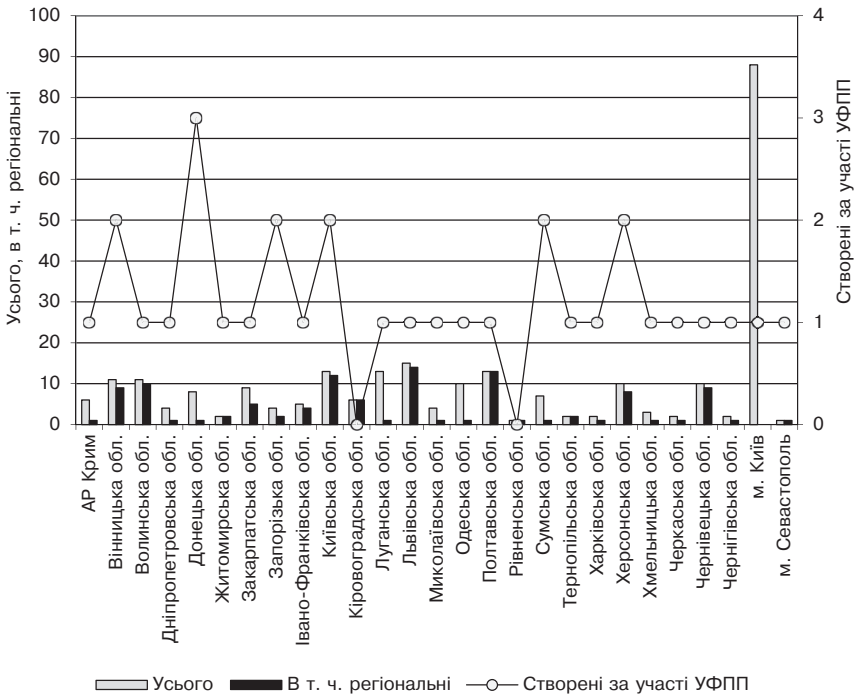

Рис. 4. Фонди підтримки підприємництва станом на 01.01.2011 в регіональному розрізі, од.

Згадані інститути розвитку переважно мають власну історію існування та прагнуть реалізовувати на практиці заходи державної економічної політики. Проте більшість із них створюється шляхом копіювання моделей зарубіжних

⁶ Підсумки і плани на майбутнє: [Електр. ресурс]. — <http://www.ukragroleasing.com.ua/pid-sumki-i-plani-na-maybutne.html>.

інститутів, що в деяких випадках не дає змоги визначити їх ефективність та вплив на економічне зростання.

Серед основних організаційних причин, із яких запозичення зарубіжних інструментів розвитку відбувається не досить ефективно, можна назвати такі: тривалість процесів прийняття управлінських рішень у органах виконавчої влади, відповідальних за інноваційну політику, недостатній розвиток міжвідомчої координації, відсутність моніторингу й оцінки реалізованих ініціатив. Окрім того, дуже важливо, щоби при копіюванні закордонного досвіду було запозичено або базовий принцип, або всю модель та її максимально повне оточення. Зокрема, масштабні проекти з формування інноваційної інфраструктури обов'язково повинні супроводжуватися заходами зі створення загального сприятливого інноваційного клімату (включаючи непряме стимулювання, антимонопольну політику, регулювання прав на інтелектуальну власність), для того щоб утворились умови для розвитку високотехнологічних виробництв. Наразі ж недостатня розвинутість українського інституційного середовища загалом пригнічує ефективність інститутів розвитку, оскільки шляхом запозичення переносяться окремі фрагменти найкращих світових практик без уваги до контексту, в якому вони розвивалися.

Невирішеними залишаються питання поділу сфер відповідальності між центром і регіонами в частині підтримки інновацій, зокрема в таких напрямках: 1) створення власне інноваційної інфраструктури: ОЕЗ, технопарки, бізнес-інкубатори; 2) підтримка інноваційних проектів через інститути розвитку та шляхом співфінансування програм регіональних дослідних університетів. Тому становлення регіональних інститутів розвитку може стати новим стимулом для збільшення науково-технологічного потенціалу та підвищення ефективності впливу органів влади на тенденції регіонального розвитку. Дотепер інструментів впливу на великі державні компанії в регіональних адміністраціях бракувало, а з допомогою зазначених інститутів можна стимулювати розвиток житлової сфери, будівельного комплексу регіонів, малого й середнього бізнесу. Отже, інститути розвитку можуть стати одним із найважливіших інструментів підвищення інвестиційної привабливості регіонів. Зокрема, ефективним інструментом залучення інвестиційних ресурсів у регіони може бути інвестиційний паспорт регіону, який дає змогу отримати (з допомогою електронної анкети, бази даних інвестиційних проектів) необхідну інформацію для прийняття рішення про інвестування (структуровану за розділами, що характеризує умови й передумови реалізації інвестиційних процесів і проектів на мезо- й мікрорівні), а також знизити інформаційні бар'єри та підвищити інвестиційну привабливість регіону.

Для формування системи інститутів розвитку в Україні необхідно чітко визначити їхні цілі й завдання, пов'язані передусім із подоланням “провалів” ринку; розробити стратегії, що включатимуть основні напрями діяльності кожного інституту розвитку, форми та інструменти здійснюваної ним державної підтримки, цільові показники; критерії й процедури відбору проектів для підтримки; систему моніторингу діяльності організації; критерії оцінки ефективності діяльності та процедури проведення такої оцінки.

На практиці інститути розвитку механізмів підтримки й розвитку економіки прямо чи опосередковано пов'язані з реалізацією ризиків. Зокрема, такими ризиками є перерозподіл підтримки на користь неефективних компаній; внесення істотних викривлень у ринкове середовище; заміщення приватних витрат. У зв'язку з цим постає завдання уникнення або мінімізації кредитних ризиків уже на етапі попереднього аналізу фінансованих проектів. У своїй практиці багато інститутів розвитку користуються кредитними рейтингами, котрі на сьогодні є загальновизнаними інструментами незалежної оцінки кредитоспроможності компаній і банків. Включення як однієї з вимог наявності в компанії (банку) індивідуального кредитного рейтингу дасть змогу помітно підвищити оперативність прийняття рішень та значно розширити масштаби підтримки економіки. Вимога за рівнем кредитного рейтингу може бути використана, по-перше, для обмеження доступу до фінансування компаній із недостатнім ступенем надійності; по-друге, для диференціації лімітів у рамках фінансування проектів залежно від ступеня надійності компанії. Інститути розвитку можуть застосовувати кредитні рейтинги при акредитації страхових компаній, при наданні кредитним організаціям субординованих кредитів, при відборі банків-партнерів за програмою підтримки малого й середнього підприємництва, при відборі кредитних організацій для розрахунково-касового обслуговування проектних компаній у рамках інвестиційних проектів.

Із допомогою даних інститутів можуть бути розв'язані такі пріоритетні завдання: розвиток інфраструктури (виробничої, соціальної тощо), стимулювання інновацій, сприяння несировинному експорту, розвиток малого й середнього бізнесу, скорочення регіональних диспропорцій, розвиток аграрного сектору.

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків. Аналіз досвіду зарубіжних країн показує, що механізмом, який сприяє розв'язанню завдань розвитку й диверсифікації економіки та підвищенню ефективності використання державних ресурсів, є спеціалізовані організації з державною участю. Інститути розвитку являють собою інструмент прямого державного втручання у випадках, коли необхідне стимулювання тих чи інших галузей або якщо традиційні ринкові інструменти не ефективні та потрібне застосування нестандартних підходів. Особливо результативною може бути діяльність таких інститутів у рамках реалізації регіональної політики в напрямі виконання стимулюючої ролі просторового вирівнювання, що на практиці допомагає територіям, котрі відстають, поступово скорочувати розрив із розвинутими.

При розробці органами державної влади заходів з удосконалення механізму реалізації державної й регіональної соціально-економічної політики необхідно створити механізм послідовного формування цілісної багаторівневої системи інститутів розвитку, спрямованої на інституційне посилення її елементів, а також розробити й узгодити нормативно-правові документи щодо інших інститутів розвитку (агентства інвестиційного розвитку, спеціалізованих фондів розвитку регіонів, інвестиційного фонду), що сприятиме створенню інституційного механізму залучення й розміщення інвестицій. Ефективне використання фінансових

ресурсів інститутів розвитку, зокрема залучення їхніх тимчасово вільних фінансових ресурсів на внутрішньому фінансовому ринку, дасть змогу залучити до співпраці додаткових інвесторів шляхом створення найсприятливіших умов на фінансовому ринку країни.

На регіональному рівні з допомогою державного регулювання інститутів розвитку в регіональній інноваційній системі відкривається можливість їх організації й удосконалення, завдяки чому можна реалізувати комплекс заходів, націлених на стимулювання інвестицій у інновації, модернізацію економіки, впровадження інноваційних продуктів і рішень у всі сфери національного господарства. Очевидно, що використання інститутів розвитку як одного з інструментів формування регіональної інноваційної системи сприятиме достатньому фінансуванню інноваційного розвитку.

Для поліпшення якості роботи системи інститутів розвитку необхідно значно розширити масштаби діяльності ефективніших інститутів (у т. ч. за рахунок перерозподілу частини ресурсів), підвищити прозорість і оперативність прийняття рішень, спростити, визначити й оптимізувати їхні принципи, а також налагодити координацію їхньої діяльності як на регіональному, так і на державному рівні.

Особливо перспективним може бути застосування інститутів розвитку для фінансування інновацій та модернізації (модернізаційні проекти малого бізнесу, проекти, пов'язані з інноваціями, тобто з упровадженням патентів, наукових розробок та інших результатів інтелектуальної праці). Особливостями даних кредитних продуктів має бути їх дешевизна. Зокрема, інноваційні проекти можуть фінансуватися під процентну ставку, що дорівнює половині ставки рефінансування, а проекти з модернізації — під $\frac{2}{3}$ ставки рефінансування.

Таким чином, нами розглянуто організаційно-інституційні засади інститутів інноваційного розвитку національної економіки, зокрема особливості їх застосування як фінансових інструментів. Завдяки цьому відкриваються можливості для детальнішого опрацювання питань у царині визначення конкретних механізмів удосконалення системи інститутів розвитку, їхньої ролі в державній фінансовій політиці.